

Op 21 juni jongstleden (1994) organiseerde de Stichting Buitenkunst een studiedag over heden, verleden en toekomst van de amateurkunst en de kunsteducatie. Cornel Bierens sprak bij die gelegenheid onderstaande lezing uit.

Lang leve de dilettant!

Dames en heren,

Ik moet u bekennen dat ik lange tijd in de veronderstelling heb verkeerd dat de Stichting Buitenkunst zich bezighield met kunstwerken die buiten staan. De uitdrukking 'kunst in de openbare ruimte' heb ik altijd een monstrum gevonden, en dus bedien ik me, elke keer als ik kunstwerken die buiten staan moet aanduiden, van het kernachtige woord buitenkunst. Dat er een stichting voor dat soort kunst bestond leek me niet meer dan billijk, want de meeste buitenkunstwerken leiden een marginaal leven. Pas zeer onlangs, in een gesprek met de voorzitter van deze studiedag (overigens op een symposium over kunstwerken die buiten staan) drong de tweede betekenis van het woord buitenkunst definitief tot me door: kunst die voornamelijk in de buitenlucht wordt bedreven.

Laat ik ook even in taaltechnische termen uitdrukken wat er nu precies tot mij is doorgedrongen: dat het woord buitenkunst, dat ik altijd voor eenduidig heb gehouden, in feite homoniem is. Homoniem is elk woord dat een dubbelrol speelt en zich voordoet in totaal verschillende betekenissen. Een voorbeeld is het woord *as*, dat iets heel anders betekent in de zin 'As is verbrande turf' dan in de zin 'As de as breekt valt de kar'.

Ik ben dol op homoniemen en blij met elke verrijking van mijn taalschat, hoe klein ook. Daarom wil ik graag iets terugdoen. Op mijn beurt zal ik u een woord geven dat u waarschijnlijk tot nu toe voor eenduidig hebt gehouden, maar dat in feite een uiterst nuttig homoniem is, en dat klinkt als een klok bovendien. Het is het woord dilettant.

In Van Dale wordt het woord dilettant als volgt gedefinieerd: 'Liefhebber, liefhebster in de kunst, die kunst of wetenschap uit liefhebberij beoefent (in tegenstelling tot de beroepskunstenaar, de geleerde); (bij uitbreiding) iemand die slechts oppervlakkige kennis van een vak, een kunst of wetenschap bezit.'

Van Dale laat het bij deze, naar het ongunstige neigende betekenis. Uit de omschrijving maak ik op, dat er in de hiërarchie van kunstbeoefenaars maar één positie is weggelegd voor de dilettant: ergens onder de amateur, en zelfs nog onder de hob-

byist. Alleen dat woord liefhebberij al, wie heeft zoiets nou nog, heden ten dage? Iets ergers dan een liefhebberij kun je je bijna niet voorstellen.

Ik zal de dilettant zoals die wordt omschreven door Van Dale dilettant I noemen. Dilettant II moeten we van iets verder halen.

In het Frans heeft het woord dilettant, naast dezelfde negatieve betekenis als bij ons, op de eerste plaats een positieve betekenis. Het wordt gebruikt ter aanduiding van iemand die vurig van kunst, en met name van muziek houdt. Die positieve interpretatie is erg sympathiek van de Fransen, maar het blijft een variant die in dezelfde lijn ligt. Een homoniem vergt een radicaler betekenisverschil. Dus volgde ik het spoor terug naar de Duitse schilder Markus Lüpertz, die een jaar of zeven geleden in een voordracht over een van zijn grote helden, de Franse negentiende-eeuwse schilder Corot, iets over dilettantisme heeft gezegd.

Corot heeft zijn grootsheid geheel en al te danken aan zijn dilettantisme, zo beweerde Lüpertz toen. Professionalisme alleen, zei hij, is niet genoeg om een groot kunstenaar te zijn. Een groot kunstenaar moet ook dilettantistisch zijn, dat wil zeggen zijn onvermogen bewaken. Alleen dan zal hij de kunst niet verliezen. Professionalisme is helder, dilettantisme daarentegen is duister, willekeurig, gedachteloos, alledaags en zonder verstand of vernuft. De professional engageert zich, is in zijn resultaat duidelijk en wil begrepen worden. De dilettant echter heeft geen engagement nodig en wil alles behalve begrepen worden, aldus Lüpertz.

Het dilettantisme staat niet alleen tegenover de professionaliteit, maar ook tegenover het amateurisme. Vanuit het dilettantisme gezien lijken professionaliteit en amateurisme zelfs op elkaar. De professional voldoet aan wetten en de amateur probeert de professional daarin te imiteren. Net als de professional engageert de amateur zich, net als de professional streeft de amateur duidelijkheid na in zijn resultaat. Het verschil tussen de professional en de amateur is slechts dat de professional in die duidelijkheid zijn gelijk laat zien, zoals Lüpertz het uitdrukte, terwijl de amateur zijn ongelijk toont. De dilettant daarentegen onttrekt zich aan elk gelijk of ongelijk.

De dilettant zoals hier bedoeld is inderdaad van een heel andere orde dan de dilettant in het Nederlandse woordenboek en de positieve variant daarvan in het Franse. Er zit niets anders meer op dan het woord dilettant de volwaardige homonieme status te geven die het verdient. Net zoals het woord *as* niet alleen *verbrandingsrest* betekent, zo betekent *dilettant* niet alleen *iemand die de tijd doodt in liefhebberijen*. Zoals *as* ook *spil* betekent, zo zit de dilettant ook in iedere professionele kunstenaar - en dus in iedere amateurkunstenaar, die de professional imiteert. Deze dilettant in de kunstenaar is 'dilettant II'.

Dilettant II weigert zich te onderwerpen aan wetten, zelfs aan de wetten die hij zelf heeft gesteld. Hij zoekt radicaal de vrijheid, de chaos, het toeval - en hij heeft daar lol in. Hij is een spelende baby, een klooiër, een freak, allergisch voor perfectie en wantrouwig tegenover zijn eigen kunnen. Hij wil niets vastpinnen, alles vlottend

houden, tot zijn eigen identiteit aan toe. Hij laat alles open, hij wil blanco zijn: zonder ervaring, zonder verplichting, zonder verwachting.

Dilettant II is de natuurlijke bondgenoot van de professionele kunstenaar. Ik zal dat aantonen met wat voorbeelden.

De schrijver Harry Mulisch heeft eens opgemerkt: 'Bij elk boek debuteer ik opnieuw'. Dat zegt niets anders dan dat hij de dilettant in zichzelf koestert. Mulisch heeft ook gezegd: 'Bij de allereerste regel die ik op papier zet wijk ik soms al af van mijn schema'. Dat betekent dat de dilettant in hem het al bij de allereerste regel wint van de professional in hem.

Toen de Franse kunstenaar Marcel Duchamp zijn werk *Het Grote Glasraam* af had kwam het een tijd in de opslag terecht, en toen het daar weer uit kwam was het glas in duizend stukken gebroken. Duchamp reageerde op die ramp met de stoïcijnse opmerking: 'Nu is het werk eindelijk af.' Maar Duchamp was dan ook de grootste dilettant aller tijden.

Alberto Giacometti heeft ooit in achttien dagen een portret geschilderd van zijn biograaf James Lord, die over die tijd een dagboek publiceerde. Giacometti deed niet veel anders dan steunen en kreunen: 'Ik kan er niks van, het lijkt nergens op, er is geen hoop meer', et cetera. Eerst probeerde Lord de schilder op te monteren, maar toen dat niet lukte begon hij te begrijpen dat voor Giacometti dat voortdurend afbreken van zichzelf onontbeerlijk was om tot iets goeds te komen. Anders gezegd, de dilettant in Giacometti was net zo hard aan het werk als de professional.

Afgelopen vrijdag, 17 juni, stond er 's ochtends een artikel in de Volkskrant over de fotograaf Paul Huf. Het stuk was in mijn ogen te weinig kritisch maar ging wel zo ver dat het Huf behaagziek noemde. Behaagziek, dat wordt de professional die alleen maar professioneel is, die om zo te zeggen omkomt in zijn professionaliteit. Paul Huf is helder, hij is duidelijk in zijn resultaat en hij wil begrepen worden. Maar waar het hem aan ontbreekt is dilettantisme.

Diezelfde vrijdag stond 's avonds op de voorpagina van NRC-Handelsblad deze uitspraak van de beeldhouwer Carel Visser: 'Mijn werk komt absoluut niet spelerwijs tot stand, dat is alleen bij dilettanten het geval.' Even vroeg ik me af of Visser zijn pijlen gericht had op Hugo Claus, die ik nog niet zo lang geleden op de televisie hoorde zeggen: 'Ik ben een geboren dilettant.' In ieder geval is wat Claus zei leuker, want die zinspeelt op het homonieme karakter van het woord dilettant. Visser echter houdt vast aan de eenduidige betekenis van Van Dale, dilettant I dus.

De uitspraak van Claus lijkt op die legendarische, even dilettantistische uitspraak van Karel Appel: 'Ik rotzooi maar wat aan.' Claus en Appel zijn beide zeer professionele kunstenaars, zo professioneel dat ze het, anders dan Carel Visser, niet meer nodig hebben om hun professionaliteit te benadrukken. In plaats daarvan doen ze uitspraken waarmee ze willen aangeven dat professionaliteit alleen niet genoeg is.

Zoals de professional de natuurlijke bondgenoot is van dilettant II, zo is de amateur dat van dilettant I. Het Latijnse woord *amare*, waar het woord amateur van is afgeleid, betekent liefhebben, en dat laatste woord vinden we weer letterlijk terug in de liefhebberijen van dilettant I. Dat wil niet zeggen dat ze samenvallen, want in de hiërarchie van kunstbeoefenaars zat, zoals gezegd, de amateur veel hoger dan dilettant I, en ook hoger dan de hobbyist. In tegenstelling tot dilettant I en de hobbyist is de amateur iemand die vooruit wil, die goed en nog beter wil worden. Een kunsteducator die van de amateur die ambitie niet eist kan net zo goed ophouden met zijn kunsteducatie en visvergunningen gaan verstrekken.

'Alle cultuur is streven,' zei Huizinga al. Amateurkunst is cultuur en dus moet ze streven. Het eerste streven van de amateur moet zijn om zich te bevrijden van dilettant I. Maar de paradox is dat de amateur zich ook weer niet zó radicaal van dilettant I moet bevrijden, dat hij tevens de weg naar dilettant II afsnijdt.

Ik zal u een anekdote vertellen uit mijn praktijkervaring als docent model- en portrettekenen op een amateuracademie.

Mijn klasje bestond uit tien of elf mensen, volbloed amateurs die hard werkten. Toch had ik een probleem, en wel dat ik er maar niet in slaagde hen onze hedendaagse tijd in te trekken. Het klaslokaal was net een negentiende-eeuws atelier. Je zag impressionisme, een beetje Haagse School, fauvisme ook wel, maar veel verder dan de Eerste Wereldoorlog kwamen we niet. Ik probeerde uit alle macht een opening te forceren en mijn leerlingen wilden ook wel mee, maar een geheim mechanisme hield ons gevangen in een onzichtbare kooi. Het enige waar we nog over spraken was techniek. Wat ik node miste was dilettantisme, een storend element, onwil, hartverscheurend gegil of zoiets. Ik was altijd blij geweest met de grote inzet van mijn leerlingen, maar nu had ik steeds vaker het gevoel dat er veel te hard gewerkt werd.

Aan dezelfde groep gaf ik tussendoor ook een workshop. We zouden een weekend lang werken aan een groot schilderij, en voor die ene keer zou er ook een buitenstaander meedoen. Het was een vrouw die er helemaal niets van bakte, ik had het gevoel dat ze nog niet eens naar het model durfde *kijken*. Een dilettant nummer I eerste klas, iemand die het stadium van de liefhebberij wel nooit zou overwinnen. Nu kun je één minderbedeelde per groep wel hebben, dus gaf ik ook de vrouw de anatomische aanwijzingen waarvoor mijn andere leerlingen mij inmiddels al zo vaak met suikerklontjes en aaien over mijn bol hadden beloond. Ik had overigens niet het gevoel dat de vrouw mijn professionele tips ook hoorde. Daarom concentreerde ik me vooral op de anderen, die zich, zoals altijd, volop uitleefden op hun Manets en Van Dongens.

Uiteindelijk kwam het moment waarop de schilderijen werden omgedraaid en ik in mijn keel een straffe zweepslag voelde striemen. De liefhebberende vrouw had een Dubuffet gebaard! Een reuzensprong vanuit de negentiende eeuw, in één klap naar 1954! Weliswaar wist de vrouw niet wie Dubuffet was en vond ze hardnekkig dat haar schilderij naast de andere verschrikkelijk was, maar toch. Zij had als eenvoudige dilet-

tant I, zonder het te willen of te weten, een dilettant II naar binnen gesmokkeld, iets wat ons, de professional en zijn tien amateurs, nog nooit zo overtuigend gelukt was. *Wij* hadden ons al neergelegd bij ongeschreven wetten, wij waren al stilzwijgend overeengekomen dat ergens was vastgelegd *hoe het moest*. De vrouw was eenvoudig niet vatbaar voor dat soort voorbarige consensus.

Wat ik met dit alles probeer aan te tonen is dat het schijnbare huwelijk tussen professionalisme en amateurisme in feite een driehoeksverhouding is. Dilettantisme is de onmisbare derde. Professionalisme en amateurisme *kunnen* het niet alleen, ze sluiten elkaar op in een bloedarm systeem. Al heeft de een nog zo gelijk en de ander nog zo ongelijk, toch zullen ze, als ze overgeleverd zijn aan elkaar, op den duur het contact met de kunst verliezen. Dilettantisme kan ze daarvoor behoeden, want dilettantisme is compleet anders dan zij: vormloos, onberekenbaar, triviaal en, jazeker, schizofreen. Vaak als je dilettantisme tegenkomt valt niet meteen uit te maken in welke gedaante het zich nu weer aan je voordoet, I of II. Maar welke van de twee verschijningsvormen het ook is, niets is zo benijdenswaardig onbeschaamd en onbekommerd, niets heeft zo jaloersmakend niks-te-verliezen als juist dilettantisme.

In het programma van deze studiedag staat aangekondigd dat mijn lezing zou gaan over nut of onnut van de kunsteducatie. Ik zal de impliciete vraag recht uit het hart beantwoorden: kunsteducatie is voor mij een universiteit van het dilettantisme. Niets is zo geëigend en toegerust om onderzoek te doen naar en onderwijs te geven in dilettantisme. De complexe driehoek van professionalisme, amateurisme en dilettantisme, en de niet minder complexe symbiose van dilettantisme I en II, kunnen nergens beter begrepen worden dan binnen de kunsteducatie.

De tweedeling professionalisme-amateurisme heeft haar langste tijd nu wel gehad. Zij is als een ouderwets museum, waarin vooral die kunst goed gedijt die mooi is, kunst die gemaakt is met een technische vaardigheid die amateurs niet bezitten. Amateurs die niettemin geboeid zijn geraakt door die schoonheid en vaardigheid, kunnen er door professionals in geschoold worden, en dat is dan kunsteducatie.

Maar hoe kan op die manier ooit de grootste dilettant aller tijden begrepen worden? Hoe kan zo ooit begrepen worden dat iets wat niet mooi is, en ook niet knap gemaakt, toch kunst kan zijn? Kunst is allereerst een kwestie van *denken*, vrij en ongebonden denken. Als dat ooit mogelijk is geweest dan is het wel in onze hedendaagse tijd. Als er *iets* mooi is aan onze hedendaagse tijd dan is het wel, dat niets bij voorbaat van kunst is uitgesloten. Meer dan ooit is dilettantisme noodzakelijk. Dilettantisme is niet voldoende, maar absoluut noodzakelijk.

Lang leve de homonieme, schizofrene dilettant!